

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ

ΥΠΟ

ΣΤΙΑΠΩΝΟΣ Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ

ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΤΟΥ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΒΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

II

ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΩΝ ΤΕΙΧΩΝ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

[ΛΕΥΚΗ ΣΕΛΙΔΑ]

ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΩΝ ΤΕΙΧΩΝ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ¹

Τὰ ἱστορικὰ τεῖχη τῆς Θεσσαλονίκης, τὰ ὁποῖα εἰς τοὺς τρικυμιώδεις χρόνους τοῦ μεσαίωνα ἀνέκοψαν ἐπανελημμένως τὴν ὁρμὴν τοῦ σλαβικοῦ χειμάρρου καὶ ἔσωσαν τὸν Ἑλληνισμόν τῆς Μακεδονίας καὶ τὰ ὁποῖα τόσον ὠραῖα στεφανώνουν τὸ πρωτεῦον μακεδονικὸν ἄστυ, ἔχουν, ὅπως κάθε ἀνθρώπινον δημιούργημα, πλὴν τῆς γενικωτέρας καὶ τὴν καθαρῶς ἰδικήν των, τὴν ἰδιωτικὴν των ἱστορίαν. Ταύτην ἐπεχείρησε νὰ σκιαγραφήσῃ ὁ καθηγητὴς τοῦ ἐν Ἰασιῶ Πανεπιστημίου Taflagi εἰς τὸ λαμπρὸν αὐτοῦ περὶ τῆς Θεσσαλονίκης βιβλίον², συγκεντρῶσας ὅσα ἡδύνατο περισσότερα στοιχεῖα, τοῦτο μὲν ἐξ αὐτῶν τῶν τειχῶν, τοῦ τρόπου δηλονότι τῆς οἰκοδομῆς καὶ τῶν σφζομένων ἐπιγραφῶν, ὅσον ἦτο ἀκόμη σχετικῶς καιρὸς, τοῦτο δὲ καὶ ἐκ τῶν πληροφοριῶν τῶν συγγραφέων. Ἐκ τῶν διφυῶν τούτων στοιχείων τὰ πρῶτα, τὰ ἐξ αὐτῶν τῶν τειχῶν προερχόμενα, εἶναι καὶ τὰ αὐθεντικά, τὰ δεύτερα, τὰ ἐκ τῶν συγγραφέων, εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον πιθανὰ μόνον καὶ οὐδὲν πλέον. Διότι πλὴν ἐλαχίστων, μιᾶς ἢ δύο τὸ πολὺ εἰδήσεων, ἀναφερομένων ῥητῶς εἰς τὰ τεῖχη τῆς Θεσσαλονίκης, αἱ ἄλλαι εἶναι γενικωτέρας φύσεως, ὁμιλοῦσαι γενικῶς περὶ ἐπισκευῶν τειχῶν ὅλων ἐν γένει τῶν πόλεων τοῦ κράτους ἢ ὁρισμένων περιοχῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων θὰ συμπεριλαμβάνοντο βεβαίως, συμπεραίνει ὁ Taflagi, καὶ τὰ τῆς Θεσσαλονίκης. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δέχεται οὗτος τὰς ἐξῆς ἐπισκευὰς ὡς πιθανὰς ἢ βεβαίας· 1) Τὴν ἐπὶ τοῦ Ἀντιγόνου μετὰ τὴν ἥτταν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Πύρρου ὡς πιθανήν. 2) Τὴν ἐπὶ Κικέρωνος ὡς βεβαίαν. 3) Τὴν κατὰ τὸν Α' μ. Χ. αἰῶνα, ὅτε προσετέθη πιθανῶς ἡ Χρυσῇ πύλῃ, ἡ κατόπιν ὀνομασθεῖσα τοῦ Βαρδαρίου, ὡς πιθανήν. 4) Τὴν ἐπὶ Γαλερίου ὡς πιθανήν. 5) Τὴν τοῦ Ὁρμίσδου ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου ὡς βεβαίαν καὶ μεμαρτυρημένην ἐκ τῆς γνωστῆς καὶ σφζομένης εἰσέτι ἐπὶ τοῦ τείχους ἐπιγραφῆς. 6) Τὰς ἐπὶ Ζήνωνος καὶ Ἀναστασίου τοῦ Δικόρου ὡς πιθανὰς μὲν, ἀλλ' ἀσημάντους. 7) Τὴν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Εὐσεβίου ἐπὶ Μαυρικίου

¹ Ἡ παροῦσα πραγματεία ἀπετέλεσεν ἐν περιλήψει μέρος ἀνακοινώσεώς μου ἐν τῷ ἐν Ρώμῃ Ε' διεθνεί βυζαντινολογικῷ συνεδρίῳ.

² O. Taflagi, Topographie de Thessalonique. Paris, 1913, σ. 30 κέ.

βασιλέως ὡς μεμαρτυρημένην ἐξ ἐπιγραφῆς. 8) Τὴν ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου ὡς πιθανήν. 9) Τὴν τοῦ Λέοντος τοῦ Χιτζιλάκη ἐπὶ Λέοντος τοῦ σοφοῦ καὶ Ἀλεξάνδρου τῶν βασιλέων ὡς μεμαρτυρημένην ἐξ ἐπιγραφῆς. 10) Τὴν ἐπὶ Ῥωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ ὡς πιθανήν. 11) Τὴν ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου ὡς πιθανήν. 12) Τὴν τοῦ Ἀποκαύκου ἐπὶ τοῦ δεσπότη Μανουὴλ τοῦ Παλαιολόγου κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα ὡς μεμαρτυρημένην ἐξ ἐπιγραφῆς. 13) Τὴν κατὰ τὸ ἔτος 1316 ὑπὸ τοῦ λογοθέτου τοῦ στρατιωτικοῦ Ὑαλέου ὡς μεμαρτυρημένην ἐξ ἐπιγραφῆς. 14) Τὰς συγχρόνους σχεδὸν ἐπὶ Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου ὡς μεμαρτυρημένας ἐξ ἐπιγραφῶν. 15) Τὴν ὑπὸ τῶν Ζηλωτῶν (1342-1349) ὡς μεμαρτυρημένην ῥητῶς ὑπὸ τοῦ Καβάσιλα. 16) Τὴν ὑπὸ τῆς Ἀννης Παλαιολογίνης περὶ τὸ 1355 ὡς μεμαρτυρημένην ἐκ τῆς γνωστῆς ἐκ τῆς παραστάδος τῆς παρὰ τὴν Ἀκρόπολιν πύλης ἐπιγραφῆς. 17) Τὰς ἐπὶ τῆς κατοχῆς τῶν Βενετῶν μεταξὺ 1423-1430 ὡς μεμαρτυρημένας ἐκ γραπτῶν πηγῶν. Ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης ἐξ ὅλων τούτων τῶν ἐπισκευῶν αἱ πλεῖσται εἶναι μόνον πιθαναὶ καὶ κατὰ συμπέρασμα, ὀλίγαι δὲ μεμαρτυρημένα, καὶ αὐταὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξ ἐπιγραφῶν. Εἰς τὰς μεμαρτυρημένας ταύτας νομίζω ὅτι δύναται νὰ προστεθῇ καὶ μία ἀκόμη, ἣτις διέφυγε τὴν προσοχὴν τοῦ Tafrafi. Πρόκειται περὶ ἐπισκευῆς, πρὸς τὴν ὁποῖαν σχετίζεται ἐπίγραμμά τι τῆς Παλατινῆς Ἀνθολογίας, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸν τίτλον του ἦτο ἐπιγεγραμμένον ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πύλης τῆς Θεσσαλονίκης¹.

Εἰς τὴν πόλιν τὴν ἀνατολικὴν τῆς Θεσσαλονίκης.

Ἦτορὲς ὀλετῆρα ὑπερφιάλου Βαβυλῶνος

καὶ σέλας ἀκτεάνοιο δίκης Βασίλειον ὑπαρχον,

ξεῖτε, τόφω σκίρτησον, ἰδὼν ἐφ' ὀπίεσθε πυλάων.

Εὐνομίης ποτὶ χῶρον ἀριστογένεθλον ὀδεύεις,

βάρβαρον οὐ τρομέεις, οὐκ ἄρρενας ἄρρενοκοίτας.

Ὅπλα Λάκων, σὺ δὲ τεῖχος ἔχεις βασίλειον ἄγαλμα.

Ἡ ἔννοια τοῦ ἐπιγράμματος δὲν εἶναι δυσνόητος. Οἱ τρεῖς πρῶτοι στίχοι καλοῦν τὸν ταξειδιώτην, ὅστις πρόκειται νὰ εἰσέλθῃ διὰ τῆς πύλης, νὰ προσέξῃ τὴν ὑπεράνω αὐτῆς ἑστημένην εἰκόνα τοῦ ὑπάρχον Βασιλείου, ὅστις ἐξολόθρευσε τὴν δύναμιν τῆς Βαβυλῶνος καὶ εἶναι δικαστῆς ἀδέκαστος,² καὶ νὰ τὴν χαρῇ. Οἱ τρεῖς τελευταῖοι ὁμολοῦν περὶ τῆς Θεσσαλονίκης ὡς τόπου τῆς εὐνομίας καὶ ἀσφαλοῦς, ὅπου δὲν φοβεῖται κανεὶς τοὺς βαρβάρους οὐδὲ τοὺς ἄρρενοκοίτας, διότι ἡ πόλις ἔχει τεῖχος,

¹ Anthologia Palatina ed. Dübner 9,686.

² Ὁμοῦ καὶ ὁ σχολιαστής. Ὁ Jacobs (Anthologia Graeca τ. XII Animadversiones) σ. 78 ἐρμηνεύει: ad pauperes spectat, quibus in Basilii tribunali haud secus ac divitibus jus administrabatur.

στόλισμα βασιλικόν, ἀπόρθητον, τὸ ὁποῖον καθιστᾷ ἄχρηστα τὰ ὄπλα, τῶν ὁποίων εἶχον ἀνάγκην οἱ Σαρακῖναι, διὰ νὰ ὑπερασπίσουν τὴν ἀτείχιστον πόλιν των.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω εἶναι προφανές ὅτι τὸ ἐπίγραμμα ἀναφέρεται εἰς σπουδαίαν ἐπισκευὴν τῶν τειχῶν, γενομένην ὑπό τινος ὑπάρχον Βασιλείου, τὸν ὁποῖον ὑπαινίσσεται ὁ ποιητὴς καὶ εἰς τὸν τελευταῖον στίχον μὲ τὸ λογοπαίγνιον βασίλειον ἄγαλμα, τὸ ὁποῖον μάλιστα καὶ παρεξηγήθη ὑπὸ τῶν ἐρμηνευτῶν ὡς σημαῖνον αὐτὸ τοῦτο τὸ ἄγαλμα τοῦ Βασιλείου, περὶ οὗ γίνεται λόγος εἰς τοὺς πρώτους στίχους¹. Ὁ Βασίλειος οὗτος πρέπει νὰ ὑπῆρξε διάσημος διὰ τὰς κατὰ τῶν Σαρακηνῶν τῆς Ἀνατολῆς νίκας του, διότι ἐδῶ Βαβυλῶν βεβαίως οὐδὲν ἄλλο σημαίνει ἢ τὴν Βαγδάτην καὶ τοὺς Σαρακηνούς της, εἰς τοὺς ὁποίους ἀναφέρονται καὶ τὰ κατωτέρω λεγόμενα περὶ βαρβάρων καὶ δὴ ἀρσενοκοιτῶν· τὸ ἐλάττωμα εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἀνατολικόν. Τούτου ἡ εἰκὼν, ὡς ἀνακαινιστοῦ, εἶχε στηθῇ ὑπεράνω τῆς πύλης.

Ἔως ἐδῶ τὰ πράγματα εἶναι σαφεῖ καί, μοῦ φαίνεται, ἀναμφισβήτητα. Ἀλλὰ τώρα γεννᾶται τὸ ζήτημα, πότε ἔγινεν ἡ ἐπισκευὴ αὕτη καὶ τίς ὁ ἐνεργήσας αὐτὴν ὑπαρχος Βασίλειος.

Ἐν πρώτοις, ἔφ' ὅσον τὸ ἐπίγραμμα περιλαμβάνεται εἰς τὴν Παλατίνην ἀνθολογίαν, τῆς ὁποίας τὸ χειρόγραφον ἀνήκει εἰς τὸν ΙΑ' αἰῶνα, εἶναι πρόδηλον ὅτι ἡ ἐπισκευὴ δὲν δύναται νὰ εἶναι νεωτέρα τοῦ αἰῶνος τούτου, ἦτοι κατ' ἀνώτατον ὅριον ὑστερωτέρα τοῦ 1100. Ἐὰν τώρα κατορθώσωμεν νὰ ταυτίσωμεν τὸν ὑπαρχον Βασίλειον πρὸς ὀρισμένον ἱστορικὸν πρόσωπον, τότε καὶ ὁ χρόνος τῆς ἐπισκευῆς θὰ καταστῇ δυνατόν νὰ καθορισθῇ πλησιέστερον.

Εἰς τῶν ἐκδοτῶν τῶν ἐπιγραμμάτων τῆς Ἀνθολογίας, ὁ Jacobs, προσεπάθησε νὰ ταυτίσῃ τὸν ὑπαρχον Βασίλειον πρὸς τὸν Βασίλειον τὸν Α' τὸν Μακεδόνα, ὅστις, ὡς λέγει, ἐνίκησε τοὺς Σαρακηνούς εἰς τὸν Εὐφράτην². Παρατηρεῖ ὁμως ὅτι τὴν ταύτισιν αὐτὴν ἐμπόδιζει ἡ ἀποδιδομένη εἰς αὐτὸν ιδιότης τοῦ ὑπάρχου. Διὰ τῆς λέξεως ταύτης, ὡς λέγει, δηλοῦται παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς ὁ ἑπαρχος, δηλ. ὁ διοικητὴς τῆς πόλεως, ὁ praefectus urbis, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἀρκετόν. Πρέπει νὰ ἐξετασθῇ ἂν θὰ ἠδύνατο ἡ λέξις νὰ χρησιμοποιηθῇ καὶ πρὸς

¹ Σχολιαστὴς ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Dübner, τ. Β' 240 : ὅτι ἡ τῶν Λακωνίων ἀτείχιστος ἦν, ἅτε ὄντων αὐτῶν τειχῶν καὶ τῆς πατρίδος στηριγμάτων, οὐκ ἄδηλον φησὶν οὖν· οἱ μὲν Λάκωνες ὄπλα, ἡ δὲ Θεσσαλονίκη τοῦτο τὸ ἄγαλμα ἀντὶ τῶν τειχῶν ἔχει.—Παρομοίως ἐρμηνεύει καὶ ὁ Jacobs, ἐνθ' ἀν. σ. 79 : Ut Sparta civium arma, sic tu, Thessalonica, Basilii imaginem pro munitibus habes.

² Ἐνθ' ἀν. σ. 78 κέ.

δήλωσιν τοῦ βασιλέως. Τὸ τελευταῖον τοῦτο εἶναι ἀδύνατον, διότι ἡ λέξις οὐδέποτε ἐδήλωσε τὸν βασιλέα. Ἐδήλωσεν ὁμῶς καὶ ἄλλα μεγάλα ἀξιώματα ἐκτὸς τοῦ ἐπάρχου καὶ δὴ οἰκονομικά. Οὕτως εὐρίσκομεν εἰς ἄλλο ἐπίγραμμα ὑπαρχον Ἐφας Κωνσταντῖνον, σύγχρονον τοῦ Θεοδοσίου, μετὰ τοῦ ὁποίου καὶ ἔκτισαν τὸ περὶ τὴν πόρταν, τὴν λεγομένην Ξυλόκερκον, τεῖχος τοῦ Βυζαντίου¹. Ἐκτὸς τούτου δὲν πρέπει νὰ λησμονῇται καὶ ἡ ἀρχικὴ σημασία τῆς λέξεως, ἡ δηλοῦσα τὸν εὐθὺς μετὰ τὸν ἀνώτατον ἄρχοντα². Ὡστε ὁ Βασίλειος οὗτος δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ χαρακτηρισθῇ μόνον ὡς ἑπάρχος, ἀλλὰ εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθῇ καὶ ἀπλῶς ὡς ἀνώτατος τοῦ κράτους ἀξιωματοῦχος, τῆς λέξεως ὑπάρχος χρησιμοποιομένης πιθανώτατα ἐδῶ κατὰ ποιητικὴν παράδοσιν, ἐφ' ὅσον μάλιστα εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Βασιλείου τοῦ Α' τοιοῦτον ἀξίωμα εἰδικὸν δὲν μνημονεύεται. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑπῆρχε τοιοῦτον, δὲν προσαρμόζεται εἰς τὸν Βασίλειον τὸν Α', διότι εἶναι γνωστὸν ὅτι οὗτος πρὸ τῆς ἀνόδου αὐτοῦ εἰς τὸ θρόνον οὐδεμίαν νίκην κατὰ τῶν Σαρακηνῶν ἐκέρδησε. Ὡστε διὰ τοὺς δύο τούτους λόγους αποκλείεται τελείως ἡ ταύτισις τοῦ ὑπάρχου Βασιλείου πρὸς τὸν Βασίλειον τὸν Α'. Πρέπει λοιπὸν νὰ εὐρεθῇ ἄλλος Βασίλειος, ἀνώτατος τοῦ κράτους ἀξιωματοῦχος, τοῦ ὁποίου αἱ κατὰ τῶν Ἀράβων νῆκαι νὰ εἶναι τόσον σπουδαῖαι, ὥστε νὰ δικαιολογοῦν τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ ὀλετῆρος τῆς ἡγορέης τῆς Βαβυλώνος, τὸν ὁποῖον τοῦ ἀποδίδει τὸ ἐπίγραμμα. Τοιοῦτος Βασίλειος ἄλλος πλὴν τοῦ γνωστοῦ Βασιλείου τοῦ Παρακοιμωμένου οὐδεὶς εἶναι εἰς ἡμὲ τοῦλάχιστον γνωστός.

Ὁ Βασίλειος οὗτος, ὡς γνωστόν, ἦτο νόθος υἱὸς τοῦ Ῥωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ, τὸν ὁποῖον, εὐνουχισθέντα παιδιόθεν, ἐχρησιμοποίησεν ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος διὰ τὴν σύνεσιν καὶ τὰς ἄλλας αὐτοῦ ἀρε-

¹ Anth. Pal. 9,690.

² Ἡ λέξις ὑπάρχος εἶναι ἐν χρήσει ἤδη ἀπὸ τοῦ Ἡροδότου, σημαίνει δὲ τὸν ἄρχοντα τὸν εὐθὺς ὑπὸ τὸν ἄρχόν, δηλ. τὸν ἀνώτατον ἄρχοντα, τὸν βασιλέα, τεταγμένον. Ὅθεν καὶ ὁ Ἡρόδοτος τοὺς σατράπας τῶν Περσῶν ὀνομάζει ὑπάρχους. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐρμηνεία τοῦ Εὐσεβίου προκειμένου περὶ τοῦ Χριστοῦ (Ἐκκλησι. ἱστ. 1, 2, 11) «ὥσαντι τοῦ πατρὸς ὑπάρχον, τὰ δευτερεῖα τῆς κατὰ πάντων βασιλείας τε καὶ ἀρχῆς ἐμπειπιστευμένον». Βραδύτερον κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους καὶ τοὺς πρώτους βυζαντινοὺς ἐχρησιμοποιήθη ἡ λέξις ἀντὶ τῆς λατινικῆς praefectus, ὅθεν ἔχομεν ὑπάρχον τῆς πόλεως, τοῦ πραιτωρίου, τῆς αὐλῆς καὶ τῶν δορυφόρων, τοῦ στρατοπέδου καὶ εἴ τι ἄλλο, συχνότατα δ' ἐναλλάσσεται ἐπὶ τῶν αὐτῶν ἀξιωμάτων πρὸς τὴν λ. ἑπάρχος. Βραδύτερον ἢ μὲν λέξις ὑπάρχος παύει νὰ εἶναι ἐν χρήσει, παραμένει δ' ἐπὶ τινα χρόνον μόνον ἡ λέξις καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑπάρχου τῆς πόλεως, τὸ ὁποῖον καὶ αὐτὸ σχετικῶς ἐνωρίς καταντᾷ ἀπλοῦς τίτλος ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐξουσίας. Πρβλ. καὶ Sch l u m b e r g e r, Sigillographie σ. 506 κέ.

τάς καὶ τὸν προήγαγεν εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ παρακοιμώμενου¹. Ἐκτοτε ἀπέκτησε μέγιστην δύναμιν εἰς τὸ παλάτιον, κυβερνήσας πότε φανερὰ καὶ πότε ἐκ τῶν παρασκηνίων τὰς τύχας τοῦ Βυζαντίου μέχρι τῆς ἀνδρώσεως τοῦ Βασιλείου τοῦ Β' τοῦ Βουλγαροκτόνου, ὁπότε οὗτος μὴ ἀνεχόμενος νὰ παραδιοικῇ καὶ παραδυναστεύῃ ὁ ἴδιος ὑπὸ τὴν δυναστείαν τοῦ Παρακοιμώμενου, ἔτι δὲ καὶ διότι ὁ τελευταῖος οὗτος εἶχεν ἀναμειχθῇ εἰς τὴν στάσιν τοῦ Φωκά, ἐξέβαλεν αὐτὸν ἀγριώτατα τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ παλατίου καὶ ἐξώρισε, δημεύσας καὶ τὴν κολοσσιαίαν αὐτοῦ περιουσίαν². Ἴδου πῶς ὁμιλεῖ περὶ τοῦ ἀνδρὸς ὁ Κεδρηνὸς³ ἐν τῇ ἐξιστορήσει τῶν κατὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνοδὸν τοῦ Νικηφόρου τοῦ Φωκά. «Εὐθὺς οὖν Βασίλειον τὸν παρακοιμώμενον, ὃν ὁ Νικηφόρος ὁ βασιλεὺς οὐ μικρὰ συμβαλλόμενον αὐτῷ πρὸς τὴν τῆς βασιλείας κατάσχεσιν πρόεδρον τετίμηκεν, μήπω πρότερον ὄντος τοῦ ἀξιώματος, πρώτου δ' αὐτοῦ τοῦτο ἐφευρηκότος, νυκτὸς μεταπεμφάμενος κοινωνὸν τῆς ἀρχῆς προσελάβετο, ἅτε ἐν πολλοῖς χρόνοις τά τε πολιτικὰ μετελθόντα ἐπὶ τοῦ οἰκείου πατρὸς Ῥωμανοῦ τοῦ γέροντος καὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου καὶ γάμβρου αὐτοῦ καὶ πλειστάκις κατὰ τῶν Ἀγαρηνῶν ἐκστρατεύσαντα καὶ δυσχερείας πραγμάτων εἰδότα εὐφυῶς προσαρμόζεσθαι». Ὁ δὲ Ψελλὸς ὥς ἐξῆς τὸν περιγράφει⁴. «Ὁ δὲ ἀνὴρ οὗτος ἀξίωμα μέγιστον τῇ βασιλείᾳ Ῥωμαίων ἐτύγγανε γεγονῶς κατὰ τε φρονήματος ὄγκον καὶ σώματος μέγεθος καὶ μορφὴν τυράννω προσήκουσαν». Ὀλίγον δὲ κατωτέρω, ὁμιλῶν περὶ τοῦ ἐξ ἀποπληξίας θανάτου αὐτοῦ καὶ ἀναφερόμενος προφανῶς εἰς τὸ μέγεθος τοῦ σώματός του ἀποκαλεῖ αὐτὸν ὑπερμεγέθη⁵, πράγμα τὸ ὁποῖον κατὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς τούτους χρόνους ἐθεωρεῖτο στοιχεῖον σπουδαῖον διὰ τὴν στρατιωτικὴν ἐμφάνισιν. Τοιοῦτός τις ἦτο ὁ Παρακοιμώμενος. Ἀλλὰ ποῖαι αἱ νῖκαι αὐτοῦ κατὰ τῶν Σαρακηνῶν, περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλεῖ τὸ ἐπίγραμμα;

¹ Συνεχιστής. Ἐκδ. Βόνν. σ. 442. Μετὰ δὲ τὸ μόνον καταλειφθῆναι αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνον, προεχειρίσατο Βασίλειον τὸν πρωτοβεστιάριον αὐτοῦ, τὸν ἀπὸ πάλλακῆς φυσικὸν υἱὸν Ῥωμανοῦ, τοῦ πρὸ αὐτοῦ βασιλέως, πατρίκιον καὶ παρακοιμώμενον καὶ παραδυναστεύοντα τῆς συγκλήτου. Οὗτος δὲ ἦν ἐχέφρων καὶ λόγιος καὶ τῷ βασιλεῖ ἐν πᾶσιν ὑπηρεσε αἰσίως καὶ πρεπόντως.— Πρβλ. καὶ Ψελλοῦ, Χρονογραφία I, 3 (=The history of Psellus, ed. Sathas 1899 σ. 2): Φῦς δὲ ἐκ τοῦ αὐτοῦ πατρὸς τὰ εἰς μητέρα διήλλαττε· διὰ ταῦτα καὶ ἐκ πρώτης εὐθύς ἡλικίας ἀποτέμνητο, ἵνα μὴ μᾶλλον ὁ ἐκ τῆς ἡμιγάμου τῶν γνησιωτάτων τὸ πρωτεῖον εἰς τὴν ἀρχὴν ἀπενέγκηται.

² Πρβλ. Ψελλὸν ἐνθ' ἀν. I, 20 κέ (σ. 10). Λέοντα Διάκονον Βόνν., σ. 172,6.

³ Ἐκδ. Βόνν. 2,379.

⁴ Ἐνθ' ἀν. I, 3 (σ. 2).

⁵ Ἐνθ' ἀν. I, 21 (σ. 11).

Ὁ Κεδρηνὸς ὁμιλεῖ ἀορίστως περὶ ἐπανειλημμένων τοῦ Παρακοιμωμένου ἐκστρατειῶν κατὰ τῶν Ἀγαρηνῶν, ἐπίσης καὶ ὁ συγγραφεὺς τῶν λεγομένων Ναυμαχικῶν τοῦ Βασιλείου εἰς τε τὸ ἀφιερωτικὸν ἐπίγραμμα καθὼς καὶ τὸν πρόλογόν του,¹ ἀλλ' οὐδὲν λέγουσι τὸ συγκεκριμένον. Οἱ Ἀραβες ἱστορικοὶ εἶναι περισσότερον συγκεκριμένοι· παρουσιάζουσιν αὐτὸν ὡς συναγωνιστὴν τοῦ Ἰωάννου τοῦ Τσιμισκῆ, εἰς ἀμφοτέρους δὲ ἀποδίδουν τὴν ἄλωσιν τῶν Σαμοσάτων, ἣτις ἀπετέλεσε μέγα κατὰ τῶν Ἀράβων πλήγμα καὶ ἰδίᾳ τοῦ περιφήμου ἐμίρου τοῦ Χαλεπίου Σείφ-αλ-νταούλα, τοῦ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἀποκαλουμένου συνήθως Χαμβδᾶν². Τὴν νίκην ταύτην ἐκ τῶν Ἑλλήνων χρονογράφων ἱστορεῖ μόνον ὁ Συνεχιστὴς εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου ὡς ἐξῆς³:

«Τὸν δὲ πατρίκιον καὶ παρακοιμώμενον Βασίλειον ὁ Πορφυρογέννητος κατὰ τοῦ ἀθέου Χαμβδαῖ μετὰ ἐκστρατείας καὶ δυνάμεως λαοῦ καὶ πολλῆς ἐξοπλίσεως ἀποστέλλει. Καὶ δὴ ταῖς ἐκείνου θεοπνεύστοις βουλαῖς καθοπλισθεὶς, τῆς βασιλικῆς οἰκίας καὶ τοῦ Βυζαντίου ἀπάρας, πρὸς τὰς τῶν ἀρνητῶν τοῦ Χριστοῦ γίνεται χώρας, καὶ πρῶτα μὲν πόλιν πορθεῖ Σαμοσάτων, Σύροις πάλαι κατερκισμένην καὶ πρὸς τὴν δχθάν τοῦ Εὐφράτου παρακειμένην, δυσπόρθητον οὔσαν καὶ πολυάνθρωπον καὶ πλούτιον πολλῶ ἐπιβρίθουσαν. Ταύτῃ τὰ τοῦ στρατοῦ ἐχώρει, καὶ κατ' αὐτῶν τῶν βαρβάρων ἡγεμονεύοντος· οἵτινες τῇ συντροφῇ ἀλαζονεῖα ἐπαιρόμενοι ἀμαχί τὰ τῆς νίκης αὐτῶν ἐφρύναντο. Ἐπεὶ δὲ οἱ βάρβαροι τῷ ῥωμαϊκῷ στρατῷ συνεδέθησαν, καὶ μηδὲ τὴν αὐτῶν ὁρμὴν φέροντες εἰς φυγὴν ἐτιρέποντο καὶ σώζειν ἕκαστος ὅπως δύναιτο ἡγωνίζετο, τότε σκυλεύονται μὲν οἱ νεκροί, δεσμοῦνται δὲ καὶ οἱ ζωογρηθέντες, καὶ λαφύρων πολλὴ γίνεται συναγωγή· καὶ ἅπαντα τὸ κοινὸν θέατρον καὶ ὁ θρίαμβος τοῦ ἱπποδρομίου ὑπεδέξατο».

¹ Fabricius, Bibliotheca τ. VIII σ. 136 κέ. Ἐν τῷ ἐπιγράμματι

δειχθεὶς Αὐσονίων στρατῆς πανυπέριτος ἀρχὸς

Χαμβδᾶν ἡττησας, Ἀράβων γένος ἐξενάριξας.

Ἐν τῷ πρόλογῳ: Καὶ ταῦτά μοι δίδως νεανιεύεσθαι ὁ στρατηγικώτατος σὺ κα κατορθώμασι πᾶσι κοσμούμενος, ὁ κραταιὸς θεράπων τοῦ κραταιοῦ βασιλέως ἡμῶν, ὁ τοῦ ἀσφαλοῦς ἀσφαλῆς ὑπηρέτης, καὶ τοῦ ἀνδρείου ἀνδρεῖος. Ὁ τοῖς κατ' ἡπειρον ἀγωνίσμασι καὶ αὐτοῖς βασιλέας εὐφράνας εὐχερῶς ἔχοντας, καὶ πᾶν τὸ ὑπὲρ κοινὸν γαλήνης καὶ χαρμονῆς καθυποδειξας μεστόν. . . . — Καὶ κατωιέρω: οἱ ταῖς σαῖς κατ' ἐχθρῶν ἀριστείαις πολλάκις ἐφησθέντες, καὶ συνεχῶς τούτων κατεντροφήσαντες καὶ τερφθέντες ὅσον εἰκός.

² M. Canard, Saïff al Daula. Alger - Paris, 1934 σ. 126 καὶ 380. Ὁ G. Weil, Geschichte der Chalifen. Mannheim, 1851, τ. III σ. 16 ἀναφέρει ὡς συνεργάτην αὐτοῦ τὸν Λέοντα τὸν Φωκά. Ἐκ τῆς συνεργασίας ταύτης ἐξηγεῖται ὁ στενότερος κατόπιν σύνδεσμος τῶν δύο ἀνδρῶν, τοῦ Τσιμισκῆ καὶ τοῦ Παρακοιμωμένου.

³ Βόνν. σ. 461.

Ἡ νίκη αὕτη, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐξιστορίσεως τοῦ Συνεχιστοῦ καὶ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἀπετέλεσε ἀφορισμὴν θριαμβοῦ διὰ τὸν νικητὴν ἐν τῷ Ἱπποδρομίῳ, ἔτι δὲ καὶ ἐκ τῆς στρατηγικῆς σημασίας τῶν Σαμοσάτων, τὰ ὁποῖα κείμενα ἐπὶ τοῦ Εὐφράτου ἐδέσποζον ὁδοῦ εἰσβολῆς τῶν Σαρακηνῶν, ὑπῆρξε σήμαντικωτάτη, ὥστε νὰ δικαιολογῇ τὴν ἰδιότητα τοῦ ὁ λ ε - τ ῆ ρ ο ς, τὴν ἀποδιδομένην ὑπὸ τοῦ ἐπιγράμματος εἰς τὸν Βασίλειον. Ἐπειδὴ δὲ ἡ νίκη κατὰ τοὺς Ἀραβας ἱστορικοὺς ἐγένετο περὶ τὸ ἔτος 958, εἶναι πρόδηλον ὅτι ἡ συγγραφὴ τοῦ ἐπιγράμματος πρέπει νὰ τεθῇ μετὰ τὸ ἔτος τοῦτο. Ἐὰν δὲ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Παρακοιμώμενος ἐξεβλήθη ὑπὸ τοῦ Βουλγαροκτόνου τῷ 989, δὲν δύναται νὰ τεθῇ καὶ πέραν τοῦ ἔτους τούτου· ἄρα ἐγένετο μετὰ τῶν δύο τούτων ἐτῶν ἥτοι τοῦ 959 καὶ 989, μετὰ δὲ τῶν αὐτῶν ἐτῶν πρέπει νὰ τεθῇ καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Παρακοιμώμενου ἐπισκευὴ τῶν τειχῶν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἡ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς αὐτῆς πύλης ἰδρυσις τῆς εἰκόνης του.

Τὸ τελευταῖον τοῦτο, ἥτοι ἡ ἰδρυσις καὶ τῆς εἰκόνης τοῦ ἀνακαινιστοῦ, εἶναι πρόσθετον τεκμήριον περὶ τῆς ταυτότητος τοῦ ὑ π ά ρ χ ο υ Β α σ ι λ ε ί ο υ τοῦ ἐπιγράμματος πρὸς τὸν Παρακοιμώμενον. Συνήθως οἱ κτίσται ἢ ἐπισκευασταὶ περιορίζοντο εἰς τὴν δι' ἐπιγραφῆς μόνον διαίωσιν τοῦ ὀνόματός των καὶ τοῦ ἔργου των. Ἡ ἰδρυσις τῆς εἰκόνης προϋποθέτει δύο τινά, ἀφ' ἑνὸς μὲν δημοτικότητα μεγάλην, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ ἀξίωμα μέγα, τὰ ὁποῖα ἀμφότερα εἶχεν ὁ Παρακοιμώμενος· δημοτικότητα μὲν, καὶ μάλιστα εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ἡ ὁποία πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων εἶχεν ὑποστῇ τὰ πάνδεινα ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Σαρακηνῶν καὶ διετήρει ἀναμφιβόλως ζωηράν ἔτι τὴν φρικτὴν μνήμην τῶν κακουργιῶν των,¹ διὰ τὸν ὄλεθρον καὶ τὴν ταπείνωσιν τῶν ἐχθρῶν τοῦ Χριστοῦ, ἀξίωμα δέ, διότι καὶ ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Τοιμισκῆ, καὶ ἰδίᾳ κατὰ τὰ νεανικά ἔτη τοῦ Βουλγαροκτόνου ὑπῆρξε πράγματι πανίσχυρος.

Πρόσθετον ἐπίσης τεκμήριον ἀποτελεῖ καὶ ἡ χρῆσις τοῦ ἐπιθέτου ὑ π α ρ χ ο ς. Ὡς εἵπομεν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀξίωμα ἰδιαίτερον, εἴτε πολιτικὸν εἴτε στρατιωτικόν, ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο δὲν ὑπῆρχε. Ἐχρησιμοποίησε λοιπὸν πάντως ὁ ποιητὴς τοῦ ἐπιγράμματος παλαιότερον ὄρον πρὸς δῆλωσιν νεωτέρου ἀξιώματος. Ἀλλὰ ποῖον ἦτο τὸ ἀξίωμα τοῦ Παρακοιμώμενου, τὸ ὁποῖον ἐδηλώθη διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ὑπάρχου; Περὶ τοῦ ἰδιατέρους στρατιωτικοῦ τοῦ ἀξιώματος, ὑπὸ τὸ ὁποῖον ἀπεστάλη κατὰ

¹ Πρβλ. καὶ τὸ πάθος, μετὰ τὸ ὁποῖον ἐκφράζεται τὸ ἐπίγραμμα περὶ αὐτῶν, σιγματίζον καὶ τὴν ἠθικὴν αὐτῶν διαστρόφην διὰ τῆς ὀνομασίας τοῦ ἀκατονομήστου ἐλαττώματος τῆς ἀρσενοκοιτίας.

τῶν Σαρακηνῶν, οὐδὲν ἐκ τῶν πηγῶν γνωρίζομεν¹, τὰ δὲ πολιτικά του ἀξιώματα, τοῦ παρακοιμωμένου καὶ κατόπιν τοῦ προέδρου, δυσκόλως δύνανται νὰ δικαιολογήσουν τὸ ὄνομα. Πιθανώτατα λοιπὸν ἡ λέξις χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τὴν ἀρχικὴν καὶ γενικὴν τῆς σημασίαν, δηλ. δηλοῖ τὸν εὐθὺς μετὰ τὸν ἀρχόν, τὸν τὰ δευτερεῖα ἔχοντα κατὰ τὸν Εὐσέβιον, τὸν εὐθὺς ὑπὸ τῷ βασιλεῖ τεταγμένον. Καὶ τοιοῦτος ὑπῆρξε πράγματι καὶ οὐσιαστικῶς ὁ Παρακοιμώμενος κατὰ τὰ νεανικά ἔτι τοῦ Βουλγαροκτόνου, ὁπότε ὁ νεαρὸς βασιλεὺς εἶχεν ἀναθέσει εἰς αὐτὸν ὁλόκληρον τὸν ὄγκον τῆς ἀρχῆς, ὡς λέγει ὁ Ψελλός, αὐτὸς περιορισθεὶς εἰς μόνην τὴν συνηγορίαν καὶ τὴν ὑπογραφὴν².

Ἐὰν τώρα ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν τὰ ἀνωτέρω, ἡ ἴδρυσις δηλαδὴ τῆς εἰκόνης τοῦ Βασιλείου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὡς εἵπομεν, προϋποθέτει καὶ δημοτικότητα καὶ δύναμιν μεγάλην καὶ τὸ ὁποῖον δὲν ἠδύνατο νὰ γίνη οὔτε ἐπὶ Πορφυρογεννήτου οὔτε ἐπὶ Ῥωμανοῦ τοῦ Β', πολὺ δὲ ὀλιγώτερον ἐπὶ Νικηφόρου καὶ Τσιμισκῇ, ἔτι δὲ ὁ τίτλος τοῦ ὑπάρχον, ὡς δηλῶν τὸν ἀμέσως ὑπὸ τῷ βασιλεῖ ἄρχοντα, φθάνει τις εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ ἐπίγραμμα ἐγράφη καθ' ὃν χρόνον ὁ Παρακοιμώμενος ἐδυνάστευε κατὰ τὰ νεανικά ἔτη τοῦ Βουλγαροκτόνου, οὕτω δὲ τὰ χρονολογικὰ ὅρια στενεύουν ἀκόμη περισσότερον μεταξὺ τοῦ 976, τοῦ ἔτους δηλ. τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀνάδου τοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ 989, τοῦ ἔτους τῆς ἐξουρίας τοῦ Παρακοιμωμένου, εἰς αὐτοὺς δὲ τοὺς χρόνους φυσικὰ πρέπει νὰ τεθῇ καὶ ἡ ἐπισκευὴ τῶν τειχῶν.

Εἰς τὴν γνώμην ταύτην συνηγοροῦν καὶ τὰ σύγχρονα γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἐπέβαλλον ἐπιτακτικῶς τὴν ἐπισκευήν. Ἡ Θεσσαλονίκη, ὡς γνωστόν, ὀλίγας δεκάδας ἐτῶν πρότερον, ἦτοι τῷ 904, εἶχεν ὑποστῇ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Σαρακηνῶν ἀπὸ τῶν θαλασσίων τειχῶν, τὰ ὁποῖα ἦσαν τότε τελείως ἀνεπαρκῆ. Εὐθὺς μετὰ τὴν καταστροφὴν, ἐπὶ τοῦ Λέοντος καὶ Ἀλεξάνδρου τῶν βασιλέων τὰ τεῖχη ταῦτα ἐπεσκευάσθησαν ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Θεσσαλονίκης Λέοντος τοῦ Χιτζιλάνη, ὡς εἶναι γνωστὸν ἐξ ἐπιγραφῆς³. Ἐὰν

¹ Τὸ εἰς τὰ Ναυμαχικά ἐπίγραμμα ὀνομάζει αὐτὸν «Αὐσονίων στρατιῆς πανυπέριστατον ἀρχόν». Πρβλ. τὴν ἐπομένην ἡμῶν πραγματείαν.

² Ἐνθ' ἀν. I, 3 (σ. 2). Διὰ ταῦτα καὶ ὁ Βασίλειος τὸν ὄγκον αὐτῷ τῆς ἀρχῆς ἀναθέμενος, αὐτὸς πρὸς τὴν ἐκείνου ἐπαιδοτριβεῖτο σπουδὴν· καὶ ἦν ὁ μὲν παρακοιμώμενος οἷον ἀθλητῆς καὶ ἀγωνιστής, ὁ δὲ βασιλεὺς Βασίλειος θεωρός, οὐχ ὅπως ἐκείνον στεφανώσειεν, ἀλλ' ὡς αὐτὸς δραμεῖται καὶ ἀγωνίσηται, κατ' ἔχνος ἐκείνῳ τὴν ἀγωνίαν τιθέμενος. Πάντα οὖν ἐντεῦθεν ὑπήκουα τῷ Βασιλεῖ ἐτύγγανεν ὄντα, καὶ πρὸς αὐτὸν καὶ τὸ πολιτικὸν ἔωρα, καὶ τὸ στρατιωτικὸν ἀπονεύει· καὶ πρῶτος αὐτός, εἰ καὶ μόνος, τῆς τε συνεισφορᾶς τῶν δημοσίων ἐφρόντιζε καὶ τῆς τοῦ κακοῦ διορθώσεως· ἐδίδου δὲ ἐπὶ πᾶσι τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν χεῖρα ὁ βασιλεὺς, τὰ μὲν συνηγορῶν ἐκείνῳ, τὰ δὲ καὶ ἐν γράμμασι βεβαιῶν.

³ T a f r a l i, ἐνθ' ἀν. σ. 43.

τώρα τὰ τεῖχη ὑπέστησαν μετὰ ταῦτα καὶ ἄλλην γενικωτέραν ἐπισκευὴν ἐπὶ Ῥωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ, ὅπως θέλει ὁ Ταφραλί, πιθανὸν μὲν δύναται νὰ εἶναι, ὄχι ὅμως καὶ βέβαιον, μὴ ὑπαρχούσης ῥητῆς εἰδήσεως. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ Βουλγάροι ἐκινουῦντο τότε, ἀλλ' ἐστρέφοντο κυρίως πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, Νικηφόρου καὶ Τσιμισκῇ ἄμεσος ἀνάγκη ἐπισκευῆς δὲν παρουσιάζεται. Κατέστη ὅμως αὕτη ἀπαραίτητος εὐθὺς κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Βουλγαροκτόνου.

Ὁ τσάρος τῶν Βουλγάρων Σαμουήλ κατορθώσας νὰ συγκροτήσῃ καὶ ἐνισχύσῃ τὸ βουλγαρικὸν κράτος εἶχε καταστῆ λίαν ἐπικίνδυνος διὰ τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντίου. Ἐπωφελούμενος μάλιστα τὴν στάσιν τοῦ Βάρδα τοῦ Σκληροῦ, ἐλεηλάτησε τὰ περὶ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ εἰσβαλὼν κατόπιν εἰς Θεσσαλίαν ἐκυρίευσεν τὴν Λάρισσαν¹. Ὁ κίνδυνος ἦτο πλέον προφανὴς καὶ ἡ στοιχειώδης μέριμνα ἀπῆται τὴν ὀχύρωσιν τῆς Θεσσαλονίκης, ἣτις καὶ ἐγένετο τῇ ἐντολῇ τοῦ διευθύνοντος τότε τὰς τύχας τοῦ κράτους Βασιλείου τοῦ Παρακοιμωμένου. Κατὰ ταῦτα ἡ ἐπισκευὴ τῶν τειχῶν καὶ μετ' αὐτῆς καὶ τὸ ἐπίγραμμα πρέπει νὰ τεθῶσιν εἰς τοὺς εὐθὺς μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Βουλγάρων χρόνους, ἥτοι ἐγγύτατα πρὸς τὰ ἔτη 976-979, καθ' ἃ διήρκεσεν ἡ στάσις τοῦ Σκληροῦ. Ὅτι δὲ ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως τοῦ Παρακοιμωμένου καὶ οὐχὶ τοῦ Βουλγαροκτόνου, ὥς φαίνεται ὑποθέτων ὁ Ταφραλί², ὅστις δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὸ ἐπίγραμμα, ἐγένετο ἡ ἐπισκευή, δεικνύει τὸ γεγονός, ὅτι εὐθὺς ὥς οὗτος ἀπηλλάγη τῆς στάσεως τοῦ Φωκᾶ ἐν ἔτει 989 καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἀναλάβῃ ἀγῶνα πλέον ἐξοντώσεως κατὰ τῶν Βουλγάρων, εὗρίσκει κατὰ πάντα ἔτοιμον τὴν Θεσσαλονίκην, ὅπως ἀποβῇ ἀσφαλὲς καὶ στερεὸν ὀρμητήριον, καὶ ἐγκαθιστᾷ ἀμέσως ὥς στρατηγὸν τὸν Γρηγόριον μάγιστρον τὸν Ταρωνίτην, ἵνα ἀνακόπῃ τὰς ἐπιδρομὰς τοῦ Σαμουήλ³. Πόσον δὲ ἀσφαλῆ ἦσαν πλέον τὰ τεῖχη αὐτῆς δεικνύει τὸ γεγο-

¹ Κεδρηνός II 43ῷ κέ. Καὶ καθίσταται μόναρχος Βουλγαρίας ἀπάσης ὁ Σαμουήλ. Οὗτος πολεμικὸς ἄνθρωπος ὢν καὶ μηδέποτε εἰδὼς ἡρεμεῖν, τῶν Ῥωμαϊκῶν στρατευμάτων ταῖς πρὸς τὸν Σκληρὸν μάχαις ἀσχολουμένων, ἀδείας τυχόν, κατέδραμε πᾶσαν τὴν ἐσπέραν, οὐ μόνον Θράκην καὶ Μακεδονίαν καὶ τὰ τῇ Θεσσαλονίκῃ πρόσχωρα, ἀλλὰ καὶ Θετταλίαν καὶ Ἑλλάδα καὶ Πελοπόννησον· καὶ πολλὰ φρούρια παρεστήσατο, ὧν ἦν τὸ κορυφαῖον ἡ Λάρισσα, ἣς τοὺς ἐποίκους μετέκισεν εἰς τὰ τῆς Βουλγαρίας ἐνδότερα πανεστίους, καὶ τοῖς καταλόγοις τῶν ἑαυτοῦ καταγράψας στρατιωτῶν συμμάχοις ἐχρῆτο κατὰ Ῥωμαίον.

² Ἐνθ' ἀν. σ. 44.

³ Κατὰ τὴν ἀφήγησιν τοῦ Κεδρηνοῦ (II 447) ὁ Βασιλεὺς ὁ Βουλγαροκτόνος ἀπολυθεὶς τῶν ἐμφυλίων πολέμων καὶ φροντίδων, πῶς ἂν διάθῃται τὰ κατὰ τὸν Σαμουήλ ἐσκόπει καὶ τοὺς λοιποὺς τοπάρχας, οἵτινες ταῖς ἀποστασίαις ἐνασχολουμένου ἀδειαν εἰληφότες οὐ μικρὰ τὰς τῶν Ῥωμαίων ἐπικρατείας ἐλύπησαν. Ἐξείσιν οὖν εἰς τὰπὶ Θράκης καὶ Μακεδονίας χωρία καὶ κἀνεισιν εἰς Θεσσαλονί-

νός ὅτι, ὅτε κατὰ τὸ 996 ὁ Ταρωνίτης ἠττήθη καὶ ἐφρονεύθη ὑπὸ τοῦ Σαμουήλ ἐξωθι ἀκριβῶς τούτων, δὲν ἐτόλμησεν οὗτος νὰ προσβάλη τὴν ἀκέφαλον πόλιν, ἀλλ' ἐτράπη ἀμέσως πρὸς τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα¹. Οὕτως ἅπαξ ἔτι ἡ Θεσσαλονίκη ἀποβαίνει τὸ ἀρραγές τοῦ Ἑλληνισμοῦ προπύργιον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου θραύονται ἀνίσχυρα, τὰ ὀρμητικὰ τῶν Σλάβων κύματα.

Ἐὰν τώρα θελήσωμεν νὰ ἀναζητήσωμεν τὸν λόγον, διατί εἰς τὴν ἀνατολικὴν πύλην καὶ ὄχι ἄλλοῦ ἐτέθη ἡ εἰκὼν καὶ πιθανῶς καὶ τὸ ἐπίγραμμα, δὲν δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ἄλλο, χωρὶς βέβαια νὰ ἀποκλείεται καὶ ἡ γενικωτέρα ἀνακαίνισις, ἥ ὅτι τοῦτο κυρίως τὸ μέρος τοῦ τείχους ἐπεσκεύασεν ὁ Παρακοιμώμενος. Ἐὰν δὲ ἐρωτήσωμεν καὶ διὰ τὴν πύλην, εἰς ποίαν δηλονότι ἐκ τῶν τριῶν κυρίων ἀνατολικῶν πυλῶν ἦτο ἰδρυμένη ἡ εἰκὼν, πιθανὸν εἶναι ὅτι εὗρίσκετο εἰς τὴν κυριωτέτην, τὴν λεγομένην Κασσανδρεωτικὴν καὶ βραδύτερον τῆς Καλαμαριάς, ὑπὸ τὴν ὁποίαν διήρχετο ἡ ἐπισημοτάτη ὁδός, ἡ Ἑγνατία². Ἐὰν δὲ ἔχωμεν τὴν περιέργειαν

κην, ἀποδώσωμεν τὰ εὐχαριστήρια τῷ μεγαλομάρτυρι Δημητρίῳ. Ἐκεῖσέ τε Γρηγόριον μάγιστρον τὸν Ταρωνίτην ἄρχειν λιπῶν, δούς αὐτῷ καὶ στρατὸν ἀξιόμαχον, ἐφ' ᾧ εἰργεῖν καὶ ἀνακόπτειν τὰς ἐπιδρομὰς τοῦ Σαμουήλ, αὐτὸς ὑποστρέψας κἀν τῇ βασιλίδι γενόμενος ἄνεισιν εἰς Ἰβηρίαν.»

¹ Κεδρηνός II 449. Τοῦ δὲ Σαμουήλ ἐκστρατεύσαντος κατὰ Θεσσαλονίκης καὶ τὸ μὲν ἄλλο πλῆθος εἰς λόχους καὶ ἐνέδρας διαμερίσαντος, ὀλίγους δέ τινας εἰς ἐκδρομὴν ἄχρει Θεσσαλονίκης αὐτῆς πεπομφότος, ἐπιγνοὺς τὴν ἐφοδὸν ὁ δούξ Γρηγόριος τὸν μὲν οἰκεῖον υἱὸν Ἀσώτην ἐπεμψεν ἰδεῖν καὶ κατασκοπῆσαι τὸ πλῆθος καὶ αὐτῷ γνῶσιν δοῦναι, αὐτὸς δὲ ὀπισθεν εἵπετο. Ὁ δὲ ἐξελθὼν καὶ τοῖς προδρομοῖς συμπλακείς καὶ τρεψάμενος ἔλαθεν εἰς μέσους τοὺς λόχους περιληφθείς. Τοῦτο ὡς ὁ Γρηγόριος ἔμαθεν, ἐβοήθει διὰ ταχέων τὸν παῖδα τῆς αἰχμαλωσίας γλιχόμενος ἐκλυτρώσασθαι· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς κυκλωθείς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καὶ γενναίως καὶ ἥρωϊκῶς ἀγωνισάμενος ἔπεσεν. Ἀγγελθείσης δὲ τῷ βασιλεῖ τῆς τοῦ δουκὸς ἀναιρέσεως πέμπεται πάσης δύσεως ἄρχων ὁ μάγιστρος Νικηφόρος ὁ Οὐρανός.... ὅστις ἐν Θεσσαλονίκῃ γενόμενος, ἐπεὶ ἔγνω τὸν Σαμουήλ τῇ τοῦ δουκὸς Γρηγορίου τοῦ Ταρωνίτου σφαγῇ καὶ τῇ ἀλώσει τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἐπαιρόμενον, καὶ διὰ τοῦτο τὰ τε Θεσσαλικὰ διαβάντα Τέμπεη καὶ τὸν Πηνειὸν περαιωσάμενον ποταμόν, Θεσσαλίαν τε καὶ Βοιωτίαν καὶ Ἀττικὴν εἰσβαλόντα τε καὶ ἐν Πελοποννήσῳ διὰ τοῦ ἐν Κορίνθῳ ἰσθμοῦ, καὶ πάντα ταῦτα δηροῦντα καὶ ληϊζόμενον, ἄρας καὶ αὐτός.... κατὰ τὸ χεῖλος τοῦ Σπερχεῖοῦ ποταμοῦ πήγνυσι τὴν στρατοπεδείαν, εἰς τὴν περαίαν καὶ αὐτοῦ τοῦ Σαμουήλ ἀυλιζομένου.

² Κατὰ τὸν Καμενιάτην πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς πόλεως ὑπῆρχον τέσσαρες πύλαι, ἐκ τῶν ὁποίων δύο μόνον ὀνομάζει, τὴν Ῥώμειαν, ἣτις ἔκειτο παρὰ τὸν σημερινὸν Λευκὸν πύργον, καὶ τὴν Κασσανδρεωτικὴν, ἣτις ἔκειτο κατὰ τὸ σημερινὸν Σιντριβάνι. Ἡ τρίτη εὗρίσκετο βορειότερον, περὶ τὴν ἐξοδὸν τῆς σημερινῆς ὁδοῦ Ἀγίου Δημητρίου, ἔφερε δὲ τὸ ὄνομα τῆς Πύλης τῶν Ἀρχαγγέλων, ὡς πληροφοροῦμεθα ἐξ ὑστερωτέρων πηγῶν. Τῆς τετάρτης ἡ θέσις δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστή. Ἐκ τούτων ἐπισημοτάτη πιθανῶς ἦτο ἡ Κασσανδρεωτικὴ, διότι

νὰ μάθωμεν καὶ τί ἀπέγινεν ἡ εἰκὼν καὶ ἡ ἐπιγραφὴ, δυνάμεθα μετὰ μεγάλης πιθανότητος νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἠκολούθησε τὴν τύχην τῶν ἄλλων ἰδρυμάτων τοῦ Παρακοιμωμένου¹. Κατεστράφη κατὰ διαταγὴν τοῦ Βουλγαροκτόνου εὐθὺς μετὰ τὴν ἔξορίαν αὐτοῦ καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν ἴχνος αὐτῆς εὗρέθη οὔτε καὶ θὰ εὗρεθῇ ποτε, ὅπως ὀλίγον πρότερον εἶχον καταρριφθῇ καὶ αἱ εἰκόνες τοῦ ἐνδόξου συναγωνιστοῦ αὐτοῦ καὶ αὐτοκράτορος Νικηφόρου². Ἡ παλαιὰ συνήθεια τῆς καταρρίψεως καὶ καταστροφῆς τῶν εἰκόνων καὶ ἀνδριάντων βασιλέων καὶ ἐπιφανῶν προσώπων δὲν εἶχεν

δι' αὐτῆς διήρχετο ἡ Ἑγνατία, ὑπεράνω τῆς ὁποίας ὑψοῦται καὶ ἡ ἀψὶς τοῦ Γαλερίου, ἡ λεγομένη σήμερον Καμάρα· εἶναι δὲ ἄξιον σημειώσεως διὰ τὴν σπουδαιότητα αὐτῆς ὅτι ἡ ἀντίστοιχος δυτικὴ, ἡ λεγομένη κατόπιν Πύλη τοῦ Βαρδαρίου, ἔφερε τὸ χαρακτηριστικὸν ὄνομα τῆς Χρυσῆς.—Πρβλ. Tafali, ἐνθ' ἀν. σ. 95 κέ.

¹ Ψελλός I, 20 (σ. 10). Ἐντεῦθεν οὐ τέλος τῷ Βασιλείῳ ἡ μετάστασις γίνεται τῶν κακῶν, ἀλλ' ἀρχὴ καὶ ὑπόθεσις· εὐθὺς γὰρ ἀναλύσας ταῖς ἐννοαῖς ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν πρώτην αὐτῷ τὴν αὐτοκρατορίας ἀρχὴν, ἀφ' ἧς διοικεῖν ὁ παρακοιμώμενος ἤρξατο, κατέδραμε τὴν ἐκεῖθεν ἐκείνου προμήθειαν, καὶ τῶν δρωμένων ὅποσα μὲν αὐτῷ τε καὶ τῷ δημοσίῳ συντελοῦντα ἐτύγχανεν οὐκ ἡξίου παραποιεῖν, τὸ δ' ὅσον εἰς εὐεργετημάτων καὶ ἀξιομάτων ὄγκον ἔβλεπεν, ἀναλύειν ἐπειρᾶτο, ἐκεῖνο μὲν συνειδέναι, ταῦτα δὲ ἀγνοεῖν δισχυριζόμενος, καὶ πάντα τρόπον ὅποσα εἰς κάκωσιν ἐκείνῳ καὶ συμφορὰν ἐμηχανᾶτο ποιεῖν. Ἀμέλει καὶ ἦν ἐκεῖνος ἐδείματο λαμπροτάτην μονὴν Βασιλείῳ τῷ πάνυ ἀναθέμενος ἐπώνυμον τῆς ἑαυτοῦ κλήσεως, μεγαλοπρεπῶς μὲν κατεσκευασμένην καὶ πολλῇ δαπάνῃ χειρὸς τὸ ποικίλον μετὰ τοῦ καλοῦ ἔχουσαν, ἀφθόνοις δὲ χορηγίαις τὸ πλέον τοῦ αὐτάρκους ἀποκληρωσαμένην, ἐβούλετο μὲν ἐκ θεμελίων καθαιρήσειν, τὸ δὲ τῆς πράξεως ἀναιδὲς εὐλαβούμενος, τὸ μὲν ἐκεῖθεν ὑψήρει, τὸ δὲ κατέσειε, τὰ ἔπιπλα, τὰς ἐφηρμοσμένας λίθους, τὸ δ' ἄλλο τι ποιῶν τοιουτότροπον, οὐκ ἀνῆει ἄχρῃς οὐ φροντιστήριον ἰδεῖν, χαριεντισάμενος εἰπεῖν, τὸ μοναστήριον δέδρακε διὰ φροντίδος τιθεμένων τῶν ἐν αὐτῷ, ὅπως ἂν ἑαυτοῖς τὰ ἀναγκαῖα πορίσαιντο.—Τὰ αὐτὰ περίπου ἐπαναλαμβάνει ὁ Ζωναρᾶς Βόνν. 3,554.—Τῆς μονῆς ταύτης τοῦ Βασιλείου πιθανώτατα μοναδικόν, ἐφ' ὅσον γνωρίζω, λείψανον εἶναι ὁ ὑπ' ἀρ. 70 (Λάμπρου 3604) πολυτελέστατος καὶ μετ' ὥραιότατων ἐπιτίτλων καὶ ἀρχικῶν γραμμάτων κώδιξ τῆς Μονῆς Διονυσίου, περιλαμβάνων λόγους τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, γραφεὶς δὲ διὰ χειρὸς Νικηφόρου Νοταρίου χάριν τοῦ ἐνδοξοτάτου Βασιλείου πατρικίου καὶ παρακοιμωμένου Ἰνδικτιῶνος ιγ', ἥτοι ἀναμφιβόλως ἐν ἔτει 955 ὡς δεικνύει ἡ παρατιθεμένη ἐξ αὐτοῦ εἰκὼν.

² Πρβλ. Anth. Palatina. III. Cougny σ. 346 ἀρ. 335.

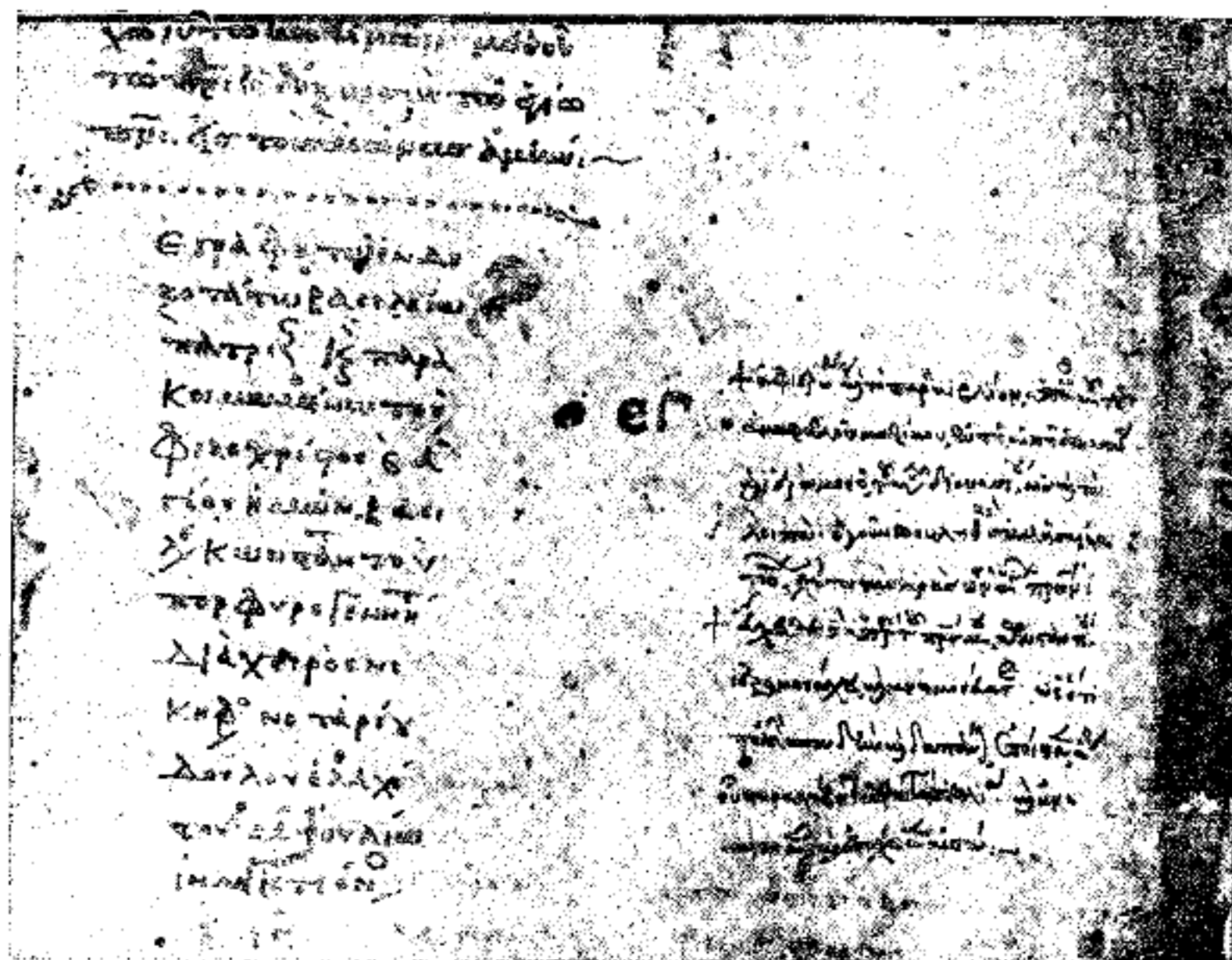
*Τίνας ἂν εἴποι λόγους ὁ ἐν ἁγίοις βασιλεὺς κυρὸς
Νικηφόρος, ἀποτεμνομένων τῶν εἰκόνων αὐτοῦ.*

*Καὶ κεφαλὴν ἀπέκερσαν ἐμὴν ξίφει, ἤρπασε δ' ἀρχὴν
ἀνδροφόνῳ παλάμῃ κοίρανος ἐκ σκοτίας.*

*Εἰς τί καὶ εἰκόσιν ὁ φθόνος, ἃ πάθος, αἶσιν ἀνάσσειν
κᾶν Φάλαριν τις ἐᾷ, κᾶν Ἐχέτου μανίας;*

ἐκλείπει εἰς τὸ Βυζάντιον οὐδὲ κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα. Εἶναι εὐτύχημα ὅτι περιέσωσε τὸ ἐπίγραμμα ἡ Ἀνθολογία, λείψανον τῆς λαμπρότητος καὶ τῆς δόξης τοῦ νικητοῦ τοῦ Χαμβδᾶν.

Εἰς τὰ ἀνωτέρω συμπεράσματα μὲν ἀκόμη δυσκολία ὑπάρχει, ἡ ὁποία πρέπει νὰ ἐξομαλυνθῇ. Τὸ Θ' κεφάλαιον τῆς Ἀνθολογίας θεωρεῖται συνή-

*Ἐκ τοῦ κώδικος Βασιλείου τοῦ Παρακοιμωμένου
τῆς Μονῆς Διονυσίου.*

θως ὡς προερχόμενον ἀπὸ τοῦ κυρίου αὐτῆς συντάκτου τοῦ Κεφαλᾶ¹, τοῦ ὁποίου ἡ συγγραφικὴ ἐργασία τίθεται εἰς τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ Ι' αἰῶνος, κατὰ δὲ τὸν Σ. Κουγέα² εἰς τὰ τέλη τοῦ Θ'. Ὑπὸ τοὺς ὅρους τούτους τὸ ἐπίγραμμα θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀναφέρεται εἰς τὸν Παρακοιμώμενον,

¹ Anthologie grecque. Première partie. Anthologie Palatine. Ed. P. Waltz. Paris, 1928. Τόμ. I σ. XXVII.

² Σ. Κουγέα, Ὁ Καισαρείας Ἀρέθας καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ. Ἐν Ἀθήναις, 1913 σ. 6 καὶ 95 κέ. W. Christ, Geschichte der griechischen Literatur. 6. Aufl. von Stählin-Schmidt. München 1920, II σ. 158.

τοῦ ὁποίου ἡ κυρία δράσις κεῖται εἰς τὸ δεύτερον ἡμῖς τοῦ Ι' αἰῶνος. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ λόγοι, διὰ τοὺς ὁποίους ἀπεδώσαμεν αὐτὸ εἰς τὸν Παρακοιμώμενον εἶναι ἰσχυρότατοι, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχει ἄλλος Βασίλειος, μὴ βασιλεὺς, νικητὴς τῶν Σαρακηνῶν, ἐκτὸς πλέον τοῦ μυθικοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα, θὰ ἔπρεπεν ἢ οἱ χρόνοι τῆς συγγραφῆς τοῦ Κεφαλᾶ νὰ ἀναβιβασθῶσιν εἰς τὸ δεύτερον ἡμῖς τοῦ Ι' αἰῶνος, πρᾶγμα κάπως δύσκολον, ἢ, ὅπερ ἀπλούστερον, νὰ γίνῃ δεκτὸν ὅτι εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ ἐγένοντο καὶ νεώτεραι παρεμβολαὶ μέχρι τῶν χρόνων τῆς γραφῆς τοῦ Παλατίνου κώδικος, ἥτοι μέχρι τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον φαίνεται ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἄλλα ἐπιγράμματα, μὴ δυνάμενα ἀναμφισβητήτως νὰ τεθῶσιν εἰς τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ Ι' αἰῶνος, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον εἰς τὰ τέλη τοῦ Θ'. Τοιούτον π. χ. ἐπίγραμμα εἶναι καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 672 τοῦ αὐτοῦ κεφαλαίου, ἀναφερόμενον εἰς χώρὸν τινα ἐν Σμύρῃ, τὸν ὅποιον κατ' αὐτὸ «*ἔτευξεν Ἰωάννης κυδαίνων βασιλείαν ὅλης χθονός*». Ἀλλ' Ἰωάννης βασιλεὺς πρὸ τοῦ Ἰωάννου Τσιμισκῆ οὐδεὶς ὑπάρχει. Ἐπειδὴ δὲ οἱ χρόνοι τοῦ Ἰωάννου τοῦ Β' τοῦ Κομνηνοῦ ὑπερβαίνουν τοὺς χρόνους τοῦ χειρογράφου, πάντως τὸ ἐπίγραμμα πρέπει νὰ ἀναφερθῇ εἰς τὸν Τσιμισκῆν, ἥτοι πάλιν εἰς τὸ δεύτερον ἡμῖς τοῦ Ι' αἰῶνος, εἰς τὸ ὅποιον ἐθέσαμεν καὶ τὸ ἡμέτερον ἐπίγραμμα. Εἶναι δὲ ἄξιον παρατηρήσεως ὅτι τὰ ἐπιγράμματα ταῦτα περιλαμβάνονται εἰς τὸ τμήμα τοῦ κώδικος, τὸ γραφὲν ὑπὸ τῆς ὁπωσοῦν νεωτέρας χειρὸς¹. Οὕτως ἀρθείσης καὶ τῆς σημαντικῆς ταύτης δυσκολίας, δυνάμεθα νὰ εἴμεθα βέβαιοι ὅτι ὁ ὑπαρχος Βασίλειος, ὁ ἀνακαινιστὴς τῶν τειχῶν τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ ὁ ἐνδοξότατος πατρίκιος καὶ παρακοιμώμενος τοῦ Πορφυρογεννήτου καὶ τῶν ἐνδοξοτάτων βασιλέων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας καὶ τοῦ Βυζαντίου ἐν γένει εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον.

¹ Anthologie grecque. Ed. P. Watz I σ. XLI.